

**ПРЕЗИДЕНТСКИТЕ ИЗБОРИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2006
ГОДИНА
АНТОНИЙ ТОДОРОВ**

Поредните президентски избори от октомври 2006 г. могат да бъдат квалифицирани като преходни от гледна точка на електоралните тенденции, които те разкриха. Преходни, защото от една страна представляват завършек на предишна тенденция, но същевременно съдържат и нови елементи, които имат потенциала да зададат бъдещото развитие на политическите процеси в България. Президентските избори завършиха процеса на легитимация на БСП и като цяло на левицата, произлязла исторически от бившата комунистическа партия. С това може да се каже, че и политическият преход окончателно завърши с преизбирането за втори мандат на Г. Първанов, който през 2001 г. се кандидатира от името на БСП. Изборите затвърдиха една сравнително скорошна тенденция в политическия живот — политическото партньорство между БСП и ДПС. През цялото време на прехода след 1989 г. тези две партии бяха по-скоро политически противници, въпреки необявеното партньорство през 1992-1994 г. в правителството на Л. Беров. В европейския контекст една партия, която често е третирана като малцинствена (ДПС) и особено когато става дума не просто за етническо малцинство, но за социална група, силно засегната от прехода към пазарна икономика и като цяло икономически доста уязвима, най-логичният неин партньор се очаква да бъде сред левите или либералните формации. Затова партньорството на ДПС през повечето години на прехода със СДС (1990-1992 г.) или ОДС (1997-1998 г.) е по-скоро характерно за посткомунистическия преход. С неговото приключване и като белег на това стратегическият партньор на партия като ДПС е по-логично да бъде именно БСП. Още повече, че изборите поставиха и края на една дълга еволюция на БСП от позициите на една экс-комунистическа към позициите на една призната от европейските си партньори социалдемократическа партия. Тази еволюция като цяло е наляво, усилие за постепенно изоставяне на политическата обремененост от модел на партия, която не иска да дели властта с никого и която отстоява статуквото, т.е. по същество е “партия на реда”. Разбира се, ДПС е малцинствена партия само донякъде. През последните години в нея имаше видима еволюция в посока на трайно обвързване на значителна част от

турското малцинство с нея чрез мрежа от размяна на политически услуги. Честите обвинения към тази партия в политически клиентелизъм са само дискурсивен израз на този процес.¹ Въпреки това ДПС остава незаменим политически представител на турците в България, макар вече не само на тях. Видимо е нейното сравнително успешно усилие да напусне тесните рамки на етнически мотивирания вот и да се отвори към нови обществени среди, отстоявайки по този начин международното ѝ признание като либерална партия.

Президентските избори поставиха началото и на нови процеси. На първо място, те “отвориха” политическо и електорално пространство за една антидемократична крайно дясна партия, която за първи път проби в политическото пространство на парламентарните избори през 2005 г. “Атака” затвърди първоначалните си позиции и макар пробивът да беше далече от очакванията на нейните лидери, представянето на нейния кандидат затвърждава позицията ѝ в българското политическо пространство поне в обозримо бъдеще.²

На второ място, президентските избори положиха началото на истинско пренареждане на позициите сред демократичната десница. Наличието на поне двама кандидати, подкрепяни от партии, чието потекло е свързано със СДС или ОДС, неспособността или по-скоро нежеланието на лидерите им да постигнат съгласие по обща избираема кандидатура, както и оставането на трето място на обявения като общ кандидат на десницата Н. Беронов, задълбочиха кризата на дясното и многократно ускориха процесите на промяна в тази част от политически спектър.

На трето място, президентските избори дадоха поле за действие, поради кризата на десницата не на последно място, за нови политически формации, които бяха определени от мнозина наблюдатели като популистки. Макар обвиненията в популизъм да зачестиха толкова, че често зад тях се крие обичайна за политическите нрави пропаганда, вероятно действително става дума за нови тенденции, които някак си са останали маргинални досега. Впрочем дори и такова заключение може да е съмнително, защото през 1992-1997 г. неизменно като трети на президентските избори се класираше Ж. Ганчев, който два пъти поред мобилизира гласовете на почти 800000 избиратели, въпреки че неговата партия Български Бизнес Блок (БББ) беше далеч от такова влияние. Също така популизмът не е чужд на политическата риторика на много от политическите актьори в България, особено по-новите. Появилите се в края на политическия

преход (1999-2001) нови политически партии и движения (сред които най-очевидно НДСВ, но също така и партиите, отделили се по-късно от СДС като ССД или ДСБ) също поставиха политическото си самоутвърждаване на основата на отхвърлянето на “старите партии”, а заедно с това и на “старата политика” — теми, характерни за популисткия дискурс.

1. Резултатите: предизвестена победа

На първият тур бяха регистрирани седем кандидатски двойки. С изключение на действащия президент Г. Първанов и на П. Берон като кандидат за вицепрезидент в двойка с Ж. Ганчев през 1992 г. и кандидат за президент на партия “Съюз България” през 2001 г., останалите кандидати не са участвали досега в президентски избори.³

таблица 1

Кандидатпрезидентска двойка (по пореден номер на регистрацията)	Получени гласове	% от гласувалите
Неделчо Беронов — Юлиана Николова	271078	9.75%
Любен Петров — Нели Топалова	13854	0.50%
Георги Първанов — Ангел Марин	1780119	64.05%
Григор Велев — Йордан Мутафчиев	19857	0.71%
Петър Берон — Стела Банкова	21812	0.79%
Волен Сидеров — Павел Шопов	597175	21.49%
Георги Марков — Мария Иванова	75478	2.72%
Действителни бюлетини	2779381	100%
Гласували избиратели	2856731	участие 44.28%
Избиратели по списък	6450920	

За първи път от 1990 г. насам ЦИК направи усилие на тези избори да изчисти избирателните списъци от имената на граждани, които или вече са починали, или отдавна живеят извън България. През 1990 г. някои

наблюдатели оценяваха тези “избиратели-фантоми” на почти 500000, но в новите избирателни списъци наистина попаднаха близо 6450000 избиратели, което е с 380000 по-малко от предишните президентски избори през 2001 г. и с 270000 по-малко в сравнение със записаните избиратели на парламентарните избори през 2005 г.⁴ Ефектът на това осъвременяване на избирателните списъци трябваше да се прояви най-вече в официалния процент на участие. За президентските избори това би могло да бъде особено важно, защото конституцията постановява, че на първия тур може да бъде избран някой от кандидатите, ако е получил повече от половината гласове и ако същевременно в изборите са участвали повече от половината избиратели. Някои близки до дясната опозиция наблюдатели заподозряха в операцията стремеж на кандидат-президента Г. Първанов да си осигури преизбиране още на първия тур, което и някои агенции за изследване на общественото мнение предвиждаха като хипотеза месец преди началото на кампанията.⁵ До реализация на споменатата хипотеза не се стигна, защото равнището на участие и на двата тура на президентските избори не надхвърли 50%. Общо на първия тур се явиха пред урните 2856731 избиратели (44.3% от записаните в списъците). Действителните бюлетини бяха 2779381, като над 77000 бяха недействителните. Последното число изглежда значително, макар според ЦИК това да е обичаен процент за такива избори (най-значителен е броят на недействителните бюлетини, в които са отбелязани повече от един кандидат или са добавени инициали или други приписки). Спрямо президентските избори от 2001 г. броят на гласувалите избиратели на първия тур е сходен — тогава са гласували дори малко по-малко избиратели (2836465 са били тогава действителните гласове, което с почти 20000 по-малко от 2006 г.). Значителен спад, обаче, има в сравнение с участието на парламентарните избори през 2005 г. — от 3.6 млн. гласували тогава, на 2.8 млн. през 2006 г. Очевидно избирателите добре разбират конституционното устройство на властите в България, което възлага основната власт в ръцете на парламента, докато президентът е много повече представителна фигура с ограничени правомощия. Макар да може да се допусне, че избирателите съвсем не са наясно с подробности за истинската власт на президента, все пак в седемнадесетата година на прехода са си дали сметка в ограничените прерогативи на държавния глава. Това донякъде обяснява по-ниското, отколкото на парламентарните избори, участие на президентските.

Но едва ли това е единствената причина. Мнозина наблюдатели обявиха като основна причина за слабото участие на първия тур донякъде предопределената и предвиждана от мнозина победа на Г. Първанов за един втори мандат.⁶ Наистина, резултатите от първия тур говорят за категоричното надмощие на президента спрямо другите претенденти — такъв висок процент от гласовете на първия тур (64%) досега не е бил получаван от никой кандидат на някои избори. Дори на кризисните предсрочни парламентарни избори през април 1997 г., когато БСП беше почти срината електорално, победителите от ОДС не надхвърлиха 53% от подадените гласове.

Спрямо първия тур на президентските избори през 2001 г., обаче, участието през 2006 г. съвсем не изглежда толкова ниско, дори почти 20000 избиратели в повече отиват до урните. Ето защо участието на изборите не бива да се разглежда като критично малко или поне не като извънредно и необичайно ниско, защото резултатите в това отношение се вписват в политическата “норма” от 2000 г. насам.

Очакваните от агенциите за изследване на общественото мнение трима фаворити — Г. Първанов, Н. Беронов и В. Сидеров наистина излязоха първи, оставяйки далече след себе си останалите четирима кандидати. Сред последните, трима получиха под 1 % от гласовете, а Г. Марков — малко над 2.7%. На тези избори определено имаше фаворити на общественото мнение, останалите кандидати не бяха сметнати за убедителни. Освен това, имайки предвид политическата им генеалогия и използваните послания, останалите кандидати често бяха свързани с опит да се подкопае електоралното тяло на основните кандидати. Така например се смяташе, че кандидатурата на ген. Л. Петров⁷, бивш депутат от БСП, ще бъде конкурентна на Г. Първанов и ще отклони значителни гласове. Също така се смяташе, че кандидатурата на Г. Марков, бивш депутат от СДС, бивш конституционен съдия, ще отклони гласове от възможната подкрепа за Н. Беронов. Предполагаше се, че П. Берон, бивш заместник-председател на коалиция “Атака”, също ще отклони гласове от кандидатурата на В. Сидеров. Изглеждаше така, сякаш смятаните за фаворити непременно имат поне по един конкурентен кандидат, който е състояние да им отнеме колебаещи се гласове.

Имайки предвид общото количество гласове, които тези кандидати получиха, може да се каже, че ефектът “отклоняване на гласове”, ако

действително допуснем, че това е възможно, е бил твърде ограничен. По-скоро, обаче, изглежда съмнителна хипотезата, че гласувалите за Г. Марков биха гласували непременно за Н. Беров, ако бившият конституционен съдия не беше се кандидирал. Както не е сигурно, че подадените за ген. Л. Петров гласове биха били подадени за Г. Първанов. Може би донякъде можем да смятаме, че подадените за П. Берон гласове са “отклонени” от потенциалния електорат на В. Сидеров, но все пак не бива да забравяме, че “Атака” претърпя поредица от кризи и мнозина от нейните емблематични депутати (сред които П. Берон и Ст. Банкова) напуснаха партията и станаха независими. Абсолютно всички кандидати за президент през 2006 г. (достатъчно е да сравним ситуацията с 1992 г. или дори 1996 г.) бяха достатъчно добре познати на публиката заради предишната си позиция или политическата си история. Това изключва погрешно идентифициране на кандидатите, до голяма степен е съмнително да се твърди, че гласувалите за един или друг от “малките” кандидати е някаква заблуда. Ето защо не бива да смятаме, че резултатите от изборите за президент са повлияни от наличието на смятани за конкурентни, някак си “дублиращи” кандидати. Общото количество гласове, подадени за “малките” кандидати беше 131001 гласа.

Донякъде изненадващо на втория тур на изборите излязоха за първи път не както досега — кандидат на левията и кандидат на десницата, а президентът Г. Първанов и лидерът на крайно-дясната “Атака” В. Сидеров. Макар сондажите в голямото си мнозинство да предвиждаха, че именно В. Сидеров ще отиде на балотаж, отпадането на единния кандидат на десницата (или поне на СДС и ДСБ) Н. Беров беше изненадващо от гледна точка на господстващите тенденции в политическия процес след 1990 г. Разстоянието между В. Сидеров и Н. Беров обаче показваше, че става дума за нова ситуация, в която президентските избори не се вписват в старото противопоставяне между “сини” и “червени” (антикомунисти и екскомунисти).

Вторият тур, както беше очаквано, беше спечелен с огромно мнозинство от Г. Първанов.

Вторият тур на изборите, въпреки че противно на досегашната практика нямаше пряк дебат между двата кандидати, завърши с предвиждания от всички социологически агенции резултат — убедителна победа на Г. Първанов. Ако сравним резултатите от двата тура, ще видим

таблица 2

Кандидатпрезидентска двойка	Получени гласове	% от гласувалите
Георги Първанов — Ангел Марин	2050488	75.95%
Волен Сидеров — Павел Шопов	649387	24.05%
Действителни бюлетини	2699875	100%
Гласували избиратели	2757441	участие 41.89%
Избиратели по списък	6445260	

няколко важни за разбирането на тези избори особености:

- почти 157000 избиратели по-малко са гласували на втория тур в сравнение с първия;
- Г. Първанов мобилизира на втория тур 270000 избиратели в повече от първия тур;
- В. Сидеров мобилизира в своя полза 52200 избиратели в повече от първия тур.

В сравнение с президентските избори от 2001 г. различията са значителни — тогава на втория тур гласуваха над 3760000 избиратели, като допълнително почти 923000 избиратели се мобилизираха между първия и втория тур. През 2006 г. стана обратното — и на втория тур отидоха да гласуват по-малко избиратели. Може да се заключи, че става дума за избирателите от първия тур предимно на двамата класирали се кандидати. Такива ситуации се отбелязват от наблюдателите на много президентски избори в страни от третия свят.⁸ И въпреки такава самоочевидност, случилото се в България не трябва да бъде третирано като израз на недостатъчна зрелост на политическото общество и масово оттегляне на избирателите на третите кандидати на втория тур.

Общо подадените за Г. Първанов и В. Сидеров гласове на първия тур са 2377294, което представлява 82% от всички 2757441 гласували на втория тур. Дори да приемем, че всички избиратели на двамата кандидати са гласували за избраниците си и на втория тур (което е логично и вероятно за огромното мнозинство от гражданите), остават още 380000 гласа, които са били преразпределени. Но са добавили към електоратите си между първия и втория тур 322000 гласа, а останалите представляват недействителните бюлетини.

Това преразпределение би могло да се отнесе, както за избирателите

на другите кандидати, така и за избиратели, които просто не са гласували на първия тур. Последното, например, би се отнасяло до избиратели на НДСВ, които така и нямаха официален кандидат на президентските избори, но мнозина са се мобилизирали за втория тур, който е решаващ за крайния резултат. От друга, страна всички агенции предвиждаха съкрушителна победа на Г. Първанов, което може да се е отразило демобилизиращо върху избиратели от БСП или ДПС. Възможно е мнозина от тях да са си казали, че могат и да не отидат до урните на 29 октомври 2006 г., след като успехът на кандидата им е сигурен. Можем да допуснем, че мнозина избиратели на Н. Беронов, идващи от средите на СДС и ДСБ, са си казали, че всъщност те не искат да избират между Г. Първанов и В. Сидеров и да не са отишли до урните за втория тур, което може да се отнася и до всичките 131000 по-малко гласували. Ако това е така, поне половината от гласувалите за общия кандидат на десните на първия тур би трябвало да са гласували и на втория тур. Което би трябвало да означава, че всички избиратели от първия тур на останалите “малки” кандидати са гласували почти всички на втория тур, което не изглежда непременно вероятно.

Предположенията, които могат да се направят за евентуалния трансфер на гласове между първия и втория тур на президентските избори са различни, но логически погледнато можем да изкажем следните хипотези:

- почти всички избиратели на Г. Първанов и на В. Сидеров са гласували за същите кандидати и на втория тур. Можем практически да изключим преход на избиратели от Г. Първанов към В. Сидеров и обратно;
- по-голямата част от избирателите на останалите кандидати също са гласували на втория тур, най-вече онези, които са били мотивирани от близостта на своя кандидат до излезлия на втория тур (например П. Берон — В. Сидеров или Л. Петров — Г. Първанов);
- най-малко половината от избирателите на Н. Беронов, вероятно поради същите причини и на Г. Марков не са гласували на втория тур, защото са споделяли убеждението, че нямат избор между двамата кандидати, тъй като според тях и двамата са неприемливи;
- известна част от избирателите, които не са гласували на първия тур, са се ремобилизирали на втория по различни причини. Тази ремобилизация вероятно е облагодетелствала и двамата кандидати по

равно.

2. Кандидати и електорати

По-интересното в президентските избори отвъд конкретните резултати са тенденциите, които се очертават в електоралната тежест на партиите и в динамиката на подкрепата за техните каузи. Макар повечето от кандидатите да се представиха като независими, подкрепяни от инициативни комитети, всеки един от тях имаше ясна за общественото мнение партийна идентификация. Макар често в публичното пространство да се лансира тезата, че изборът за президент е преди всичко избор на личност, това твърдение е по-скоро политическа реторика, отколкото аналитично заключение. Личността несъмнено е важна и повечето избиратели искат да си представят своя кандидат за президент като истински лидер, когото са склонни да следват и на когото са склонни да отдадат доверието си. Въпреки това, обаче, президентът е политик и е важно неговата позиция да е разбираема, да е съпоставима с позициите на основните политически актьори (партии). “Безпартиен” президент, в смисъл на политически безцветен, няма или той би бил много опасен, защото нищо няма да му пречи да променя непрекъснато политическите си възгледи.

Следващата таблица показва основните източници на политическа подкрепа за кандидатите на първия тур. Таблицата не е изчерпателна, нито се опира единствено и само на официално заявените позиции на отделните партии. Тя има предвид също така и политическата история на кандидатите.

Ангажирани в президентската кампания бяха основните парламентарни партии, доколкото за тях участието в президентските избори се смяташе за важно в политическото им развитие и бъдеще. Но специфичните проблеми на партиите не бяха еднакви. За БСП изборите трябваше да бъдат допълнителна подкрепа за водещата роля на партията в тристранната правителствена коалиция и фактор за укрепване на управленските ѝ позиции. Социалистите, разбира се, нямаха по-добър кандидат от президента Г. Първанов. Макар по време на номинацията от някои партийни среди да се чува остри критики към него, никой в Социалистическата партия не се съмняваше, че той ще бъде нейния кандидат, както и стана. Г. Първанов не разруши мостовите си към БСП, макар официално да напусна партията, когато беше избран при първия

таблица 3⁹

Кандидат президент	Подкрепящи го партии
Неделчо Беронов	СДС, ДСБ, ДП, ЗНС и БСП.
Любен Петров	Няма обявена официална подкрепа, освен някои среди в БСП, дистанциращи се от ръководството.
Георги Първанов	БСП (и партиите от Коалиция за България), ДПС.
Григор Велев	Обединение на българските националисти „Целокупна България”, учредена на 3 март 2006 г.
Петър Берон	Няма официално подкрепяща го партия, освен Съюз “Защита”, както и някои среди от “Атака”.
Волен Сидеров	Партия “Атака”.
Георги Марков	Партия “Ред, законност и справедливост”, учредена в края на 2005 г., но също някои разочаровани среди около СДС.

си мандат. Той успя да работи балансирано с правителството, както на НДСВ и ДПС до август 2005 г., така и с правителството на БСП, ДПС и НДСВ след това. Мнозина наблюдатели го обявиха за “баща на тройната коалиция”, приписвайки му основната роля в това. Наистина, по време на трудните и драматични преговори през лятото на 2005 г. Г. Първанов съдействаше всячески за постигането на компромис и за съставянето на правителство. Когато първите два мандата не постигнаха успех (този на БСП и последвалият го на НДСВ), Г. Първанов можеше да реши на кого да предложи последния, трети мандат. На практика можеше да посочи всяка парламентарна партия (ДПС, БНС, ДСБ или “Атака”). Фактическият избор изглеждаше между ДПС и БНС и президентът избра партията на А. Доган.¹⁰ Причините бяха очевидни — само този мандат можеше да постигне парламентарно мнозинство (което беше невъзможно или немислимо без БСП). Така президентът всъщност взе единственото решение, което избягваше сценария за нови избори през 2005 г., което се смяташе от повечето партии и наблюдатели като лошо развитие.

Г. Първанов също така единствен от лидерите на левицата беше в

състояние да мобилизира подкрепа, надхвърляща електоралните граници на БСП и на “Коалиция за България”. Той беше кандидатът, когото ДПС можеше да подкрепи без уговорки, когото мнозина в НДСВ харесваха, а също така се ползваше с подкрепата на немалка част от общественото мнение. Той беше една от решаващите за прозападния завой на БСП фигури, ползваше се с добра репутация сред външните партньори и беше смятан за умерен, балансиран и разумен политик. Всичко това му даваше несъмнени преимущества като кандидат на БСП, подкрепен от много по-широки от нейното влияние обществени и политически среди.

Единствената парламентарна партия, която ясно заяви подкрепата си за Г. Първанов още преди първия тур на изборите беше ДПС.¹¹ ДПС нямаше основание да издига собствена кандидатура — всъщност движението го направи в целия период на прехода само веднъж, през 2001 г., когато застана зад кандидатурата на Р. Инджова. Но тогава ситуацията беше различна, тъй като тогавашния правителствен партньор на ДПС — НДСВ, нямаше собствена кандидатура. ДПС не искаше да подкрепи тогавашния президент и кандидат на ОДС П. Стоянов, защото вече беше започнал и набрал сила процесът на разграничаване със “сините”. През 2006 г. ДПС нямаше колебания да подкрепи кандидатурата на политическия си съюзник БСП, което само по себе си вече трябваше да бъде оценено като съществена промяна в българския политически живот. Защото означаваше, че ДПС не мисли в категориите на началото на прехода, когато твърдо застава на позициите на антикомунистите и се противопоставяше на БСП като наследничка на БКП, чието управление е причинило толкова беди на турското малцинство в България през 1984-1985 г., а и след това, по времето на “голямата екскурзия” от лятото на 1989 г. ДПС през 2006 г. избра своя партньор не конюнктурно, а стратегически, с оглед на бъдещите поне десет години. Разбира се, една подкрепа на кандидатът Г. Първанов сама по себе си не беше свързана с трайното ангажиране на ДПС с БСП, но беше заявка към едно по-стратегическо партньорство със социалистите, което беше насърчавано също така и от страна на ПЕС в Европейския парламент.

Така Г. Първанов влезе в кампанията с подкрепата на БСП и ДПС, които на парламентарните избори през 2005 г. заедно събраха почти 1,6 млн. гласа. Тези гласове можеха да бъдат достатъчни при участие в изборите на 3,2 млн. избиратели на първия тур (около 50% от целия електорат) да се постигне победа още на първия тур. На първия тур Г. Първанов получи 1,78

млн. гласа, като надхвърли избирателното тяло на социалистите и на ДПС със 180000 гласа, вероятно дошли от НДСВ или някои други центристски партии. На втория тур Г. Първанов мобилизира 2,05 млн. избиратели, преразпределяйки още 270000 гласа, по-голямата част от които изглежда са дошли от гласувалите на първия тур за некласираните кандидати.

Проведеното от агенция “Алфа Рисърч” допитване “на изхода на урните” показва вероятната партийна структура на гласувалите за Г. Първанов.

таблица 4

От гласувалите през 2005 г.	Първи тур		Втори тур	
	%	Гласове	%	Гласове
БСП	90	1000000	95	1010000
ДПС	97	450000	98	450000
СДС	13	36000	48	100000
ДСБ	10	23000	45	80000
НДСВ	49	350000	63	400000
“Атака”	8	20000	5	10000
		1879000		2050000

Това пресмятане очевидно не е съвсем точно, а много приблизително, по много причини: то не отчита интервалите на валидност на получените по този метод данни, то не допуска (макар това да е напълно възможно) избиратели, които са се въздържали на парламентарните избори през 2005 г. по някаква причина да са гласували за Г. Първанов на първия тур на президентските избори. И все пак таблицата дава известна представа за възможния политически произход на електората, подкрепил Г. Първанов през 2006 г. Особено интересна е картината, която същото изследване дава за втория тур. Тя показва, че и на двата тура избирателите на БСП и на ДПС са максимално мобилизирани. Почти по 60000 избиратели на СДС и на ДСБ за гласували за Г. Първанов на втория тур на изборите (общо около 120000 от двете партии). Тези избиратели могат да бъдат както такива, които на първия тур са подкрепили Н. Беров, но също така, което изглежда дори по-вероятно, от избиратели на двете десни партии,

които на първия тур не са гласували (не са подкрепили общия кандидат). Известна допълнителна мобилизация на избиратели на НДСВ в полза на Г. Първанов също се забелязва на втория тур — такива, които не са гласували за никого от кандидатите на първия тур.

Очевидно е, че сред основните партии, заявили подкрепата си за един или друг кандидат на първия тур на изборите, липсва единствено НДСВ, което не издигна собствена кандидатура. Това решение вероятно е разочаровало значителна част от привържениците му, някои от които очакваха кандидат да е Симеон Сакскобургготски. Но решението на лидера на НДСВ всъщност отразява истинската трудност на партията да бъде едновременно в една коалиция с БСП и ДПС и същевременно да отстоява самостоятелна позиция на президентските избори. Решението да не издига кандидатура беше по-скоро разумно от гледна точка на партията — това ѝ спести конфронтацията с партньорите в коалицията, но същевременно избегна и откритата ѝ подкрепа за Г. Първанов и възможното недоволство от това на част от симпатизантите ѝ. Все пак ръководството на НДСВ показва демократичен рефлекс с решението си да призове симпатизантите да подкрепят Г. Първанов на втория тур.¹²

Десницата с общия си кандидат Н. Беров не достигна дори мобилизацията на избирателите си от парламентарните избори през 2005 г. — тогава СДС и ДСБ заедно получиха над 515000 гласа, а заедно с БНС, повечето партии от когото подкрепяха десния кандидат на първия тур, получиха дори над 704000 гласа. Ако такава мобилизация на десните избиратели беше постигната на президентските избори през 2006 г., общият кандидат Н. Беров със сигурност щеше да достигне до балотаж, каквато изглежда беше политическата стратегия на десницата. Но десницата се оказа крайно разединена, това ясно видяха избирателите по времето на преговорите за общия десен кандидат, поради което десните избиратели бяха изключително демобилизирани и разколебани на изборите.

Според цитираното проучване “на изхода на урните” на агенция “Алфа Рисърч” избирателите на Н. Беров на първия тур са изключително сред избирателите на СДС, ДСБ и НДСВ от 2005 г. (табл. 5)

В действителност Н. Беров получи на първия тур 280000 гласа, което означава, че мнозина анкетирани “на изхода на урните” не са дали искрени отговори. Пропорцията между трите основни източника на избиратели на Н. Беров изглежда много вероятна, но не и делът на избирателите от

таблица 5

От избирателите през 2005 г. на:	%	Гласове
СДС	55	150000
ДСБ	70	160000
НДСВ	15	100000
		410000

2005 г., които са гласували за него през 2006 г. В случая имаме пример на wishful thinking, особено сред избирателите на ДСБ и СДС, мнозина от които са се почувствали гузни, за да признаят, че не са подкрепили общия кандидат. Най-вероятно е всъщност истинските числа да са поне с една трета по-малки, така че в действителност за общия кандидат на десницата да са гласували около 100000 избиратели на СДС от 2005 г., около 120000 избиратели на ДСБ от 2005 г. и не повече от 60000 избиратели на НДСВ от 2005 г. Демобилизацията на десницата е драматична на изборите от 2006 г. Преди пет години, на първия тур на президентските избори тогавашният десен кандидат и настоящ лидер на СДС П. Стоянов получи над 990000 гласа, което означава, че общата загуба на десницата за пет години е от порядъка на 700000 избиратели. Най-вероятно е те да са попълнили значителната група от въздържали се.

Особено интересен е политическият профил на кандидата В. Сидеров, лидер на “Атака”. Цитираното изследване на “Алфа Рисърч” показва, че основната част от неговите избиратели идват от средите на “Атака”, което не е учудващо, но също и от всички останали без ДПС.

таблица 6

От гласувалите през 2005 г.	Първи тур		Втори тур	
	%	Гласове	%	Гласове
“Атака”	90	260000	94	280000
СДС	13	35000	48	90000
ДСБ	12	25000	46	70000
НДСВ	26	180000	35	180000
БСП	8	90000	4	30000
		590000		650000

Тук по същия начин пресмятанията от проценти към реални гласове са неточни поради изброените по-горе причини. Но ако спазим пропорциите, колоните с получените гласове изглеждат правдоподобни. Прави впечатление, че лидерът на “Атака” е получил значителна подкрепа от поне 160-180000 избиратели на НДСВ от 2005 г. Липсата на самостоятелен кандидат на движението, липсата на категорична позиция на ръководството на партията, но най-вече разнородният характер на електората ѝ, където съжителстват избиратели с различни ценности, вероятно са причината за това. Всъщност НДСВ електорално се раздвои на президентските избори: на втория тур 400000 подкрепиха Г. Първанов, 180000 — В. Сидеров, а останалите 140000 са се въздържали. Подобна е реакцията и на избирателите на СДС и ДСБ: те почти са се разделили по равно между двамата кандидати на втория тур. Половината от тях са останали в плен на вече остарялото разбиране за нуждата от постоянно противопоставяне на “комунистите”, поради което са подкрепили В. Сидеров като противник на Г. Първанов. Тази липса на демократичен рефлекс, разбирането, че и двамата кандидати са еднакво неприемливи (което посочи и И. Костов), доведе до такова раздвоение на избирателите на двете демократични десни партии. Другата половина, обаче, прояви истински демократичен рефлекс и гласува против В. Сидеров, смятайки го явно за по-голямото зло (например М. Капон, депутатка от ДП определено се разграничи от позицията на десните и заяви, че ще гласува срещу В. Сидеров). Но все пак основният прилив в подкрепа на В. Сидеров за втория тур е дошъл по всяка вероятност от средите на СДС и ДСБ, докато обратно, вероятно някои бивши избиратели на БСП, гласувайки за В. Сидеров на първия тур, са се уплашили от това че е излязъл втори, и на втория тур са подкрепили Г. Първанов.

Анализирайки електоралната подкрепа за “Атака” някои изследователи лансираха хипотезата, че основната маса избиратели са дошли от средите на бивши поддръжници на БСП и затова идентифицираха “Атака” като крайно-лява партия. Самата “Атака” се самоидентифицира вече като крайно-дясна, когато нейният евродепутат се нареди сред депутатите на Льо Пен и други крайно-десни в Европейския парламент.¹³ От друга страна наистина има бивши привърженици на БСП, но не такива от 2001-2005 г., а най-вероятно отпреди 1994-1995 г., които тогава са отстоявали националистически идеи (например средите около ОКЗНИ) или някакъв

вид неосталинизъм и привързаност към твърдата ръка и реда. Във всеки случай отношението към В. Сидеров се превърна в лакмус за привързаност или не към ценностите на либералната демокрация.

3. Политическите въпроси на изборите

Изборите за президент през 2006 г. се превърнаха в тест за демократичните партии. В някакъв смисъл те бяха преходни, защото едновременно съдържаха стари представи и практики, утвърждаваха нови порядки и разбирания и наложиха на партиите необходимостта от ясно политическо самоопределяне. От гледна точка на политическия процес при тези избори възникнаха три основни въпроса, които се отнасяха до риска от предсрочни парламентарни избори, до бъдещето на десницата и конкуренцията на “Атака” и най-сетне — до персонализирането на политиката.

Първият въпрос беше, дали тройната коалиция ще оцелее до края на мандата си или ще има предсрочни парламентарни избори. Един от най-съществените залози на тези президентски избори беше оцеляването на тройната коалиция. Преизбирането на президента Г. Първанов несъмнено укрепи правителството на БСП, НДСВ и ДПС. Проблемът е, че социалистите и ДПС подкрепяха открито сегашния президент, докато НДСВ предпочете да не го направи. Разбира се, ако НДСВ участваше със собствена кандидатура, или, по-лошо, беше подкрепило общия десен кандидат Н. Беров, отношенията в коалицията несъмнено щяха да се влошат. Те и без това не са много лесни и всеки един от партньорите има усещането, че непрекъснато прави големи компромиси и отстъпки. Обратното, при провал на Г. Първанов, което не беше никак вероятно, това щеше бъде силен удар срещу коалицията и тя вероятно нямаше да може да го преживее. Затова, вероятно, дори и НДСВ тайно се надяваше, че сегашният президент, когото мнозина наблюдатели квалифицират като “баща” на коалицията, ще бъде преизбран. Затова и 400000 избиратели на НДСВ гласуваха за днешния президент на втория тур (два пъти повече, отколкото онези избиратели на НДСВ, които подкрепиха В. Сидеров на втория тур).

Очакванията, че първите две години на членството на България в ЕС (2008-2009 г.) ще бъдат най-критични в почти всички области

(конкуренетоспособността на производителния апарат, доходите на населението и цените на потребителските стоки и на услугите, качеството на административните услуги, равнището на здравеопазването, обхвата на социалното осигуряване, качеството и хигиената на храните) имаха много основание. При заложения в договора за присъединяването механизъм, именно това е периодът, в който ще бъде решено в крайна сметка, дали да се задействат предпазни клаузи или не.

Общите очаквания в началото са за нарастване на евроскептицизма (както стана в повечето приети през 2004 г. страни от Централна и Източна Европа), както и засилване на критиките към управляващите. Въпросът е какъв тип правителство най-успешно ще понесе негативите и ще бъде относително най-устойчиво спрямо критиките, запазвайки същевременно курса към реформи и възприемане на нормите на ЕС. Правителството на тройната коалиция, поради това, че ангажира три парламентарни партии, опира се на широка част от общественото мнение и по неволя е консенсусно и компромисно, изглежда засега достатъчно способно да устои на негативите и на натиска на едно скептично обществено мнение. Партиите от коалицията общо бяха подкрепени от над 2,3 млн. избиратели, което представлява над 35% от всички избиратели. Дясната опозиция (радикална или умерена) е много далече от това равнище на електорална подкрепа.

Вторият важен въпрос на тези избори беше, ще помете ли “Атака” десницата, както това стана в Румъния преди пет години, когато крайно националистическата партия “Велика Румъния” излезе на второ място. Важен залог на президентските избори беше в противопоставянето между “традиционната” десница и крайната националистическа партия “Атака”. Заради очевидния си популизъм, проявяващ се в явната антикапиталистическа и антиимпериалистическа реторика, в заклеяването на целия политически елит като невъзвратно корумпиран, “Атака” беше първоначално смятана от някои наблюдатели като ултралява формация. Поради това тези наблюдатели, които в по-голямата си част се чувстваха близки до десницата, предвиждаха, че В. Сидеров ще бъде конкурент за избирателите най-вече на Г. Първанов, че “Атака” ще черпи последователи най-вече сред разочаровани от БСП и нейния “десен завой” леви избиратели.

Въпреки, че “Атака” успя, поне на първо време, да привлече някои

леви избиратели, мнозина от които споделяха откровенно сталински разбирания за обществото, този процес се оказа маргинален. Основната част от избирателите на “Атака” се оказаха разочаровани десни избиратели, някои от които споделящи крайно консервативни и дори радикално националистически и ксенофобски убеждения. Така В. Сидеров като кандидат за президент се оказа електорален конкурент не на Г. Първанов, а на общия кандидат на десницата и изобщо заяви определено амбициите си да се превърне в единствената алтернатива на БСП, т.е. в автентичната десница.

И при предишните президентски избори имаше винаги един “трети” кандидат, различен от обичайното противопоставяне на “сини” и “червени”, който използваше популистка реторика с националистически окраски. През 1991 и 1996 г. това беше Ж. Ганчев, през 2001 г. донякъде тази роля се играеше от Б. Бонев. Но никога досега третият в президентската надпревара не достигаше до положението да измести втория, именно защото втория досега беше от левите. Сега нещата са видимо променени — В. Сидеров заплашва статуквото не заради предполагаемия му успех (нито една агенция не допускаше той да бъде избран за президент), а заради това, че измести десния кандидат и с това промени конфигурацията на политическия дебат. Очертава се нова ос на противопоставяне: между национализма и демократичния плурализъм, в която, и това е днешния парадокс, демократичният полюс се представляваше от социалистическия кандидат Г. Първанов.

Третият въпрос на тези избори беше, дали ще надделее персоналистката линия в политиката. В публичното говорене за политиката все по-често се чува мнението, че партиите не са интересни, нито са важни, различията между тях не са различия и, че действителният избор е на личности, способни “да обединят нацията”, “да се справят с корумпираните политици”, “да въведат законност и ред”, “да покажат твърдост и непоколебимост”.

Такова очакване излъчваха всички онези досегашни кандидати за президентския пост, които даваха обещания, определено надхвърлящи пълномощията на президента, но които обещания бяха очаквани жадно от широки обществени среди. Изтерзаното от корупцията, от немощта на държавата и от нехайството на институциите гражданство, озлобено от разширяващите се социални неравенства, много бързо припозна такива

обещания като израз на своите дълбоки възжеления. Очакванията за разумния и силен владетел, който ще въведе порядък, ще накаже виновните и ще възстанови справедливостта, мотивираха в голяма степен вота за Ж. Ганчев, Б. Бонев, а сега мотивират и много привърженици на Б. Борисов. В изборите от 2006 г., обаче, тази роля опитват да играят повече от един кандидати, още повече, че Б. Борисов не се кандидатира. Г. Марков, бивш конституционен съдия, юрист, още при обявяването на кандидатурата си заяви, че целта му е да свали правителството на тройната коалиция, като използва прием, който спокойно може да се квалифицира като държавен преврат — като отмени президентския указ, възлагащ мандат на ДПС през август 2005 г. за съставяне на правителство.¹⁴

Персонализацията в политиката се прояви на тези избори и по друг, по-нетрадиционен начин. НДСВ се отказа да издигне кандидатура, защото за всички беше ясно, че не биха имали друго предложение освен личността на своя лидер — С. Сакскобургготски. Вероятно той, в типичния за него предпазлив политически стил, е отказал и с това е осуетил самостоятелното участие на НДСВ. А може би е искал всъщност меко да наложи, като обективна ситуация, подкрепа за Г. Първанов. Последното не е толкова интересно, но издава налагането на един персоналистки стил в политиката, където партиите изчезват заедно със своите лидери-основатели, а изборът се свежда единствено до това, дали един или друг кандидат е по-самоуверен, по-симпатичен, по-мек, по-твърд или по-борбен и непримирим. Тези, иначе важни личностни качества, все пак не са политически програми.

В крайна сметка изборите завършиха очаквано — България запази политическата си стабилност, ориентацията към демократични реформи и доверието на демократичния свят. От друга страна, политическата ситуация остава динамична и след пет години, на следващите президентски избори, могат да се очакват съществени промени в съотношението на политическите сили.

Бележки:

¹Вж. интервюто на Михаил Иванов “Клиентелизмът в ДПС ражда социално недоволство”, в. “Сега”, 12 юли 2005.

²Вж. интервюто на Иван Кръстев “Роди се новият политически полюс — на разобличителите”, в. “24 часа”, 26 октомври 2006 г.

³Данните са на ЦИК, <http://cikipvg.org/>.

Вж. интервюто на Михаил Константинов “Има 1 милион избиратели фантоми”, в. “Новинар”,

2 юни 2005.

⁴Депутатът от ДСБ Ваньо Шарков заявява в НС, че въпреки прочистването на изборителните списъци, пак остават 111000 “избиратели-фантоми”, които могат да решат изборите още на първия тур. Вж.: Всеки ден, 10 юни 2006, <http://www.vsekiden.com/news>.

⁵Вж. Юрий Асланов пред агенция “Фокус”, 10 септември 2006, <http://www.focus-news.net>.

⁶Напусналият през лятото на 2006 г. БСП в знак на несъгласие о. р. ген. Любен Петров, обяви създаването на нова, крайно лява партия — Народно патриотично обединение, която търси партньорства с организации като партията “Напред България” на И. Славков и личности като бившия премиер и лидер на БСП Ж. Виденов.

⁷Така се случи по същото време в ДР Конго, на втория тур на президентските избори, проведени по същото време — вж. Election présidentielle congolaise de 2006, Wikipedia (<http://fr.wikipedia.org>).

⁸В. “Сега”, 18 септември 2006.

⁹Станишев - премиер, БНС - в опозиция. в. “Сега”, 15 август 2005.

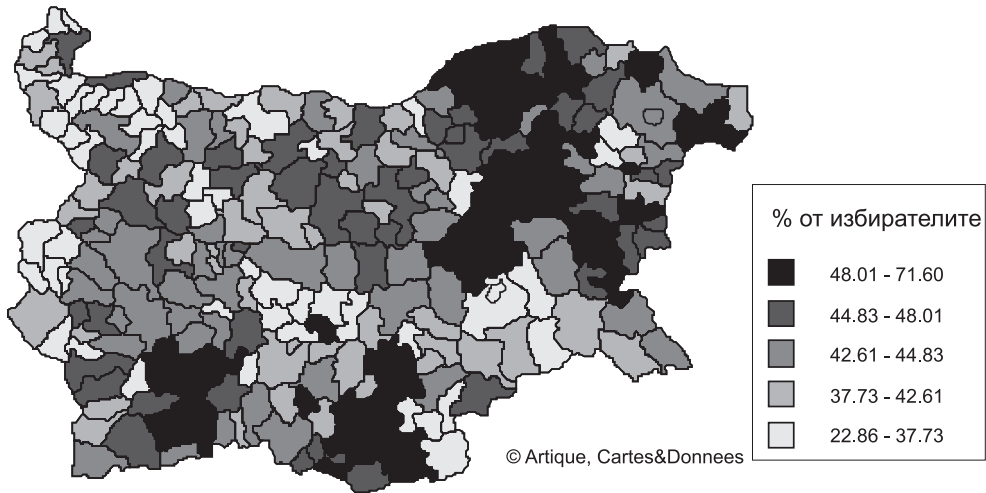
¹⁰Йоана Гъндовска, А. Доган се предложи на БСП рационално. в. “Сега”, 9 юни 2005.

¹¹Галия Горанова, НДСВ ще вземе страна на балотажа. в. “Сега”, 24 октомври 2006.

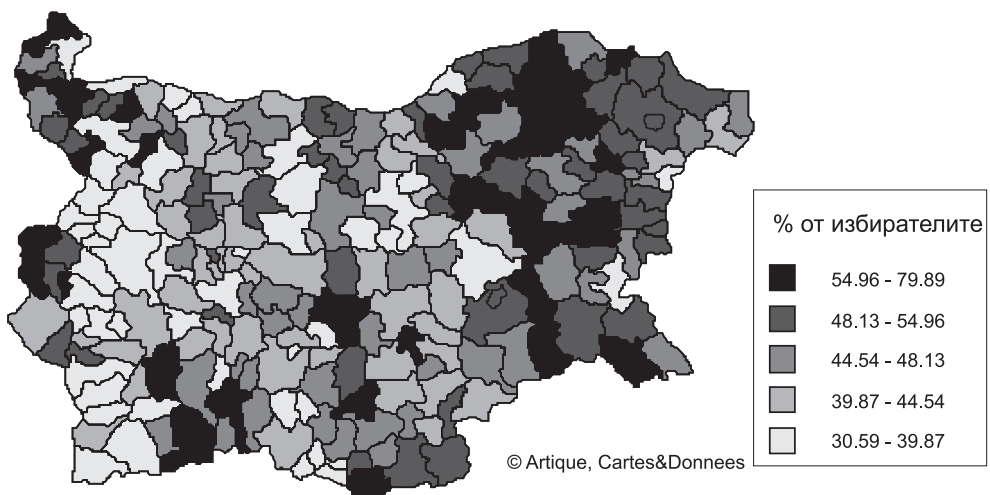
¹²В Европейския парламент беше създадена нова парламентарна група на крайнодесни партии “Идентичност, традиция и суверенитет”. В нея членуват 20 европейски депутати, сред тях е и евродепутатът Димитър Стоянов от партия “Атака”. Европейски институт, Europe.bg, <http://www.europe.bg>.

¹³В интервю за предаването “Тази сутрин” на БНТ Г. Марков заявява, че ако бъде избран, ще отмени указа на Президента за възлагане на правителствен мандат на С. Станишев. Вж. Официалния сайт на партия “Ред, законност, справедливост”, <http://www.rzs.bg>.

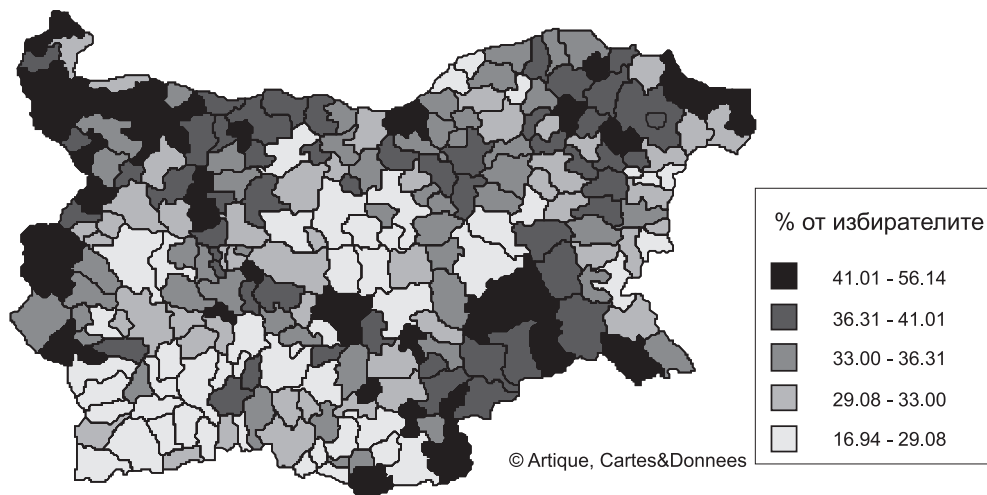
Участие 2001 г. , втори тур

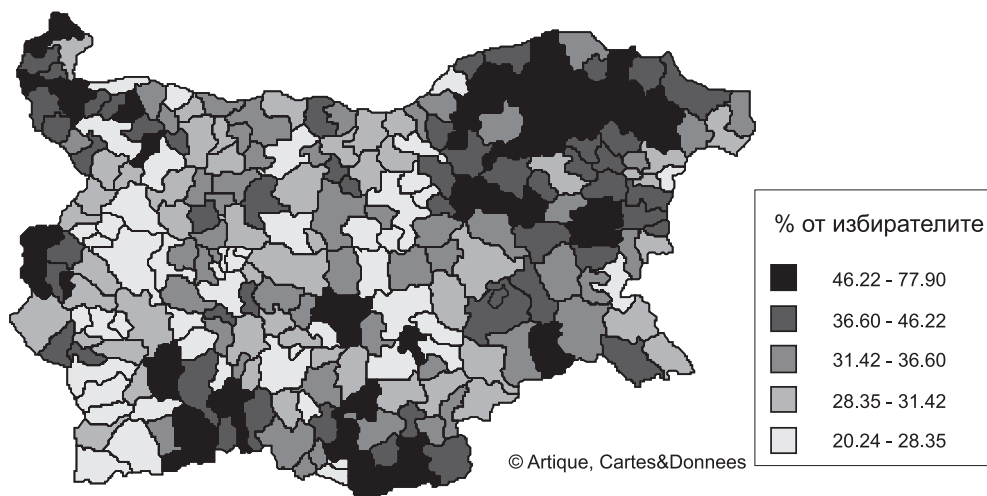
Участие 2006 г. , втори тур

Първанов 2001 г., втори тур

Първанов 2006 г., втори тур

Сидеров 2006 г. , втори тур

